

tettavana ei ole sen enempää tai vähempää kuin elämän kontingentisti muuttuva luonne itsessään. Koska tätä valjastamista nimittää vain ja ainoastaan kilpailussa menestymisen eetos, voi se sulkea piiriinsä sekä asioiden jatkuvasti muuttuvan, yllätyksellisen ja moninaisen luonteen että inhimillisen luomiskyvyn potentiaalit. Asiantilan voisi ilmaista niinkin, että kaikki kilpailu on itseisarvolisesti hyvää, ja siihen innovatiivisella huippuosaisella ja uudistumiskyvyllä valmistautuminen on ihmisenä olemisen eettinen perusprinsiippi. Entä sitten vuonna 2008 puhjennut taloustaantuma, ja sen nostattamat puheet uusliberalismin jälkeisestä ajasta? Tähän saavat uteliaat vastauksen perehtymällä Moision teokseen.

Ottaen huomioon kirjan temaattisen monipuolisuuden ja vakaasti rakentuvat perusteluketjut, lienee tyhjentävän arvion tekemättä jättäminen

perusteltua. Tyyllinen ja paikoin metodologinen genre-yhtäläisyys suomalaisen sosiologisen kirjallisuuden, varsinkin Pertti Alasuutarin ”Toinen tasavalta” -teoksen, kanssa on saatettu sopivaan ristivetoon korostamalla tilallisuuden ja väestön hallinnan rationaliteetteihin pureutuvaa tutkimusotetta. Diskursiivisen peruskuvion analyysissa kirja selviää erinomaisesti, samoin hallinnan rationaliteettien kuvaamisessa. Tarkempi hallinnan valtamuotojen analyysi unohtuu kirjan edetessä, samoin kamppailujen ja vastarinnan kysymykset. Valtiomuutoksen tilallisten käytäntöjen analyysissa teos on huolellinen, kenties parhaimmillaan. Kokonaisuudessaan teos tarjoaakin erinomaisen ja kaivatun kattauksen aluepolitiikan rakentumisesta kaikille aihepiiristä kiinnostuneille. Ja tähän on teos, joka jokaisella valmistuvalla alue- ja maantieteilijällä tulisi olla hyllyssään.

Tuuli Lähdesmäki

EU ja eurooppalaisuuden idea

Katja Mäkinen:

Ohjelmoidut eurooppalaiset. Kansalaisuus ja kulttuuri EU-asiakirjoissa, Nykykulttuuri III, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä, 2012. (343 s.)

Identiteettien moninaisuus ja erilaiset identiteettipohdinnat ovat olleet runsaasti käsiteltyjä teemoja viime vuosikymmenten akateemisissa tutkimuksissa. Etenkin kansallisen identiteetin muodostumisen ja muuttumisen problematiikkaa ja sen merkityksen heikkenemisen mahdollisuuksia on pohdittu tutkimuksissa taajaan. Samaan aikaan tutkimuksen mielenkiinto on kohdistunut myös kansallisen tason ylittäviin tai alittaviin identiteetti- ja kulttuuriprojekteihin, joiden merkitysten on arveltu lisääntyvän. Eräs viime vuosikymmenten suurista identiteetti- ja kulttuuriprojekteista on kohdistunut eurooppalaisen identiteetin rakentamiseen Euroopan unionin viitekehityksessä. EU on alkanut yhä voimakkaammin kiinnittää huomiota kansalaistensa identifiointiin ja kulttuurin merkitykseen eurooppalaisen identiteetin lähteenä.

Katja Mäkinen valtiotieteen väitöskirjassa *Ohjelmoidut eurooppalaiset* pureutuu eurooppalaisen identiteetti- ja kulttuuriprojektin rakentamiseen EU:n näkökulmasta. Sen ajankohtaiseksi yhteiskunnalliseksi taustaksi niveltävät niin viimeaikaiset keskuste-

lut unionin liittovaltiokehityksestä, kriisiytyneet taloustilanne kuin voimistunut nationalistinen liikehdintä ja EU-kritiikki useissa jäsenmaissa. Tieteen kentällä Mäkinen tutkimus keskustelee monitieteisesti mm. politiikan ja hallinnon tutkimuksen ja Eurooppa-tutkimuksen kanssa. Valitut näkökulmat ja aiheenrajautuminen laajentavat tutkimuksen myös yleisemmin kulttuurintutkimuksen piiriin: identiteettikeskustelut ja kulttuuri-käsitteen sisällöllinen analyysi ovat perinteisiä kulttuurintutkimuksen kiinnostuksen kohteita. Eurooppalaisen identiteetin tarkastelu alueen ja territorion tuottamisen näkökulmasta kiinnittää myös kulttuurimaantieteen yhdeksi tutkimuksen keskustelukumppaniksi. Euroopan ”ideasta”, identiteetistä ja kansalaisuuden käsitteestä EU:ssa on toteutettu runsaasti tutkimuksia eri tieteenalojen näkökulmista viimeisen 30 vuoden aikana. 2000-luvulla EU-tutkimuksessa ovat painottuneet konstruktivistiset näkökulmat, joissa Eurooppaa ja eurooppalaisuutta on jäsennetty diskursiivisesti rakentuvina ja kielen, representaatioiden ja sosiaalis-

ten käytäntöjen tuottamina todellisuuksina. Mäkisen tutkimus paikantuu tähän EU-tutkimuksen kielelliseen ja tekstuaaliseen käänteeseen, jossa keskiöön nousee EU-hallinnon viranomaiskieli, siinä käytetyt käsitteet ja niiden muutokset, ilmaisuityyli ja tekstien diskursiiviset merkitykset.

Tutkimuksen empiirinen aineisto käsittää EU:n kolme kansalaisuus- ja viisi kulttuuriohjelmaa ja niitä koskevat Euroopan komission tekemät ohjelmaehdotukset, Euroopan parlamentin tai parlamentin ja Euroopan unionin neuvoston yhdessä tekemät päätökset sekä parlamentin, neuvoston, Alueiden komitean ja Talous- ja sosiaalikomitean tuottamat asiakirjat ohjelmajohdosten alku- ja päättepisteiden väliltä. Aineisto ajoittuu vuosiin 1994–2007 eli kahden unionin virstanpylvään, Maastrichtin ja Lissabonin sopimusten, väliin. Mäkisen tutkimus osoittaa kiinnostavasti, miten unionin kansalaisuus- ja kulttuuriohjelmien retoriikka kietoutuu tiiviisti toisiinsa: monet samat ideat, käsitteet ja agendat toistuvat niissä – jopa sanatarkasti. Kansalaisuudella ja kulttuurilla on asiakirjojen retoriikan tasolla selkeä yhteys, mikä voi toisaalta johtua siitä, että käsitteet halutaan ideologisesti kiinnittää toisiinsa, tai siitä, miten EU-asiakirjoja käytännössä tuotetaan ja kirjoitetaan kompromissien ja yhteistyön pohjalta EU:n hallinnossa. Asiakirjat muodostavat oman määrämukaisen genrensä, jossa muun muassa viitataan runsaasti muihin EU-asiakirjoihin ja niiden lähtökohtiin ja lopputulemiin ja jossa asiakirjojen välisiä ristiriitaisuuksia vältetään. Mäkinen pohjustaa tutkimuksensa analyysia kiinnostavasti esittelemällä lukijalle EU-asiakirjojen tuottamisen käytännön kontekstejä.

Mäkinen rajautuu tarkastelemaan tutkimuksessaan kansalaisuuden käsitettä ja sen määrittelyä ja merkityksenantoja osana poliittisen kielen keksimisen prosessia Euroopan unionissa. Menetelmää voisi kutsua kielellisten merkitysten lähiluvuksi. Tutkimuksen lähtökohta on kielen performatiivisessa funktiossa kansalaisuuden konstruoinnissa: unionin asiakirjoissa kansalaisuutta luodaan keskustelemalla siitä ja käyttämällä kansalaisuuden käsitettä tietyllä tavalla ja tietyissä merkityksissä. Mäkisen valitsema tekstuaalinen lähestymistapa on tervetullut lisä eurooppalaisuuden tuottamisen ideologioiden ja politiikkojen tutkimukseen, jota ovat hallinneet instituutiokeskeisemmät näkökulmat ja kansainvälisten suhteiden ja vertailevan politiikan tutkimuksen teoriat ja menetelmät. Samalla Mäkisen tutkimus on myös tervetullut lisä suomenkieliseen tieteelliseen keskusteluun unionin kansalaisuus- ja kulttuuripolitiikoista. Tutkimuksessa

onkin onnistuttu suomentamaan kiitettävästi hankalasti kääntyviä englanninkielisen tutkimuskirjallisuuden käsitteitä. Tosin monia käsitteitä (esim. *civic, polity, policy, governmentality*) on jätetty kääntämättä, mikä tutkimusaiheen kontekstissa on ymmärrettävää ja palvelee lukijoita todennäköisesti paremmin kuin yritykset suomentaa niitä.

Merkitysten lähiluvun lisäksi Mäkinen hyödyntää tutkimuksessaan käsitehistoriallista analyysia avatessaan kansalaisuuden käsitteen muutoksia Euroopan unionin hallinnossa. Käsitehistoriallisella analyysillä selvitetään lähinnä valittujen käsitteiden muutoksia ennen aineiston kattaman periodin alkua – menetelmää ei sovelleta lähemmin empiirisen aineiston analyysiin, vaikka aineiston historiallinen kantama vuodesta 1994 vuoteen 2007 sen mahdollista. Käsitteanalyysin avulla Mäkinen onnistuu kuitenkin hyvin hahmottamaan kansalaisuuskäsitteen muutoksia Euroopan integraation eri vaiheissa aina Rooman sopimuksessa vuonna 1957 esitellystä syrjäntäkiellosta, erityisoikeuksien korostamiseen ja yhteisökansalaisuuden käsitteeseen ja edelleen Maastrichtin sopimuksessa vuonna 1992 esiteltyyn unionikansalaisuuden käsitteeseen. Unionin integraation kasvaessa myös käsitys kansalaisuudesta on muuttunut: erilaisilla säädöksillä kontrolloidun taloudellisen toimijan, matkustajan, työntekijän ja kuluttajan sijaan kansalaisuutta alettiin Maastrichtin sopimuksessa yhä voimaperäisemmin määrittää kulttuurin kielellä. Mäkinen hahmottaa käsitteemuutoksen taustalla vaikuttavaksi motivaatioksi yhteisen eurooppalaisen identiteetin kiinnittämisen unionin integraation ideaan.

Mäkinen nostaa kansalaisuus- ja kulttuuriohjelmissa toistuvista kansalaisuuteen ja kulttuuriin kytkeytyvistä teemoista lähempään tarkasteluun osallistumisen, identiteetin, oikeuksien ja alueen käsitteet ja osoittaa näiden kytkeytymisen toisiinsa EU-kielessä. Mutta samalla kun asiakirjoissa kansalaisuutta esitellään yhä laajemmin ja erilaisten käsitteiden ja määreiden kautta, kansalaisuuden konkreettisesta sisällöstä tuntuu olevan yhä hankalampi saada otetta. Jo sinänsä abstraktit käsitteet, kuten identiteetti, määrittävät ohjelmissa muiden, yhtä abstraktien ja monitulkintaisten käsitteiden, kuten arvojen, historian, kulttuurin ja yhteistyön, kautta. Etenkin kulttuurin käsite tuntuu taipuvan moneksi: kulttuuria voidaan merkityksellistää lähes kaikkeen liittyvänä tekijänä ja siihen voidaan vedota mitä erilaisimpia kansalaisuutta edistäviä tavoitteita perusteltaessa. Mäkisen tutkimien asiakirjojen valossa unionikansalaisuutta rakennetaan voimakkaasti partikularististen ideoiden pohjalta: kansalaisuus näyttäytyy asiakirjoissa kansallisuus-

den kaltaisena jaettuun kulttuuriin tai elämäntapaan perustuvana kokemuksena. Toisin kuin unionikansalaisuutta postnationalistisena ja universalistisena kansalaisuutena tulkitsevat tutkijat ehdottavat, Mäkinen hahmottaa EU:n asiakirjoissa esiintyvän unionikansalaisuuden pikemminkin ominaisuutena ja kulttuurisena määreenä kuin toimijuutena poliittisen yhteisön perustuslaillisten periaatteiden rajaamalla areenalla.

Mäkisen tutkimus tuo kiinnostavasti esiin alueen käsitteen aktiivisen kiinnittämisen kansalaisuus- ja kulttuurikeskusteluihin EU:n asiakirjoissa. Nimeämällä jotakin alueeksi, alueen määrittämä asia rajataan, tehdään erityiseksi, tunnetuiksi ja tunnustetuksi. Alueita nimeämällä ja aluemetaforia luomalla alue voidaan ottaa hallinnan piiriin. Esimerkiksi EU:n kulttuuriohjelmissä eurooppalaista identiteettiä tuotetaan asettamalla tavoitteeksi ns. eurooppalaisen kulttuurialueen rakentaminen. Asiakirjojen retoriikassa kulttuuri territorialisoidaan eurooppalaiseksi. Territorialisoimalla sekä kansalaisuutta että kulttuuria, eli kiinnittämällä ne Eurooppaan, niitä voidaan käyttää territorion hallinnan välineitä. Mäkinen huomauttaa, miten EU:n ohjelmien aluekonstruktiot eivät ole niinkään (konkreettisia) alueita kuin sosiaalisia ja diskursiivisia tiloja, joiden kautta pyritään rakentamaan yhteisöä. Eurooppalaiseksi kulttuurialueeksi kutsutussa aluekonstruktiossakin tavoitteena on viime kädessä niin taloudellisen, poliittisen, sosi-

aalisen kuin kulttuurisen integraation tuottaminen ja kansalaisuuden idean vahvistaminen.

Kansalaisuus- ja kulttuuriohjelmien lähiluku ja niiden kielen tarkastelu kansalaisuutta konstruoiavana performatiivina avaa kiinnostavia näkymiä unionikansalaisuuden tuottamisen prosesseihin EU:n toiminnassa. Asiakirjojen kielen analyysi paljastaa ennen kaikkea, millaisille ideoille ja ideaaleille unionikansalaisuuden odotetaan rakentuvan, miten EU-kansalaisten haluttaisiin toimivan ja millaista toimijuutta ja millaisia identiteettejä EU-kansalaisten toivottaisiin omaksuvan. Miten ideat ja ideaalit toteutuvat kansalaisten kokemuksen tasolla? Tuottaako EU-diskurssi tunnetta ja tietoisuutta unionikansalaisuudesta, vai jääkö sen sisällöllinen merkitys vain retoriseksi? Kyseisiin tulokulmiin Mäkisen tutkimuksen ei ole tarkoituskaan pureutua, mutta näistä lähtökohdista nousee monia kiinnostavia kysymyksiä jatkotutkimuksen aiheiksi. Myös kansalaisuuden monikerroksisuuden tutkiminen tuntuu hedelmälliseltä jatkotutkimuksen teemalta. Miten unionikansalaisuus ja jäsenmaiden kansalaisuus ja kansallisuus kohtaavat retoriikan, politiikan ja kansalaisten arkikokemuksen tasolla? Mikä merkitys kansallisella tasolla ylipäänsä on EU:n kulttuuri- ja kansalaisuusohjelmiin kiinnittyvien kansalaisuusikäsitysten välittämisessä? Mäkisen toteuttaman pedantin asiakirjojen lähiluvun voisi mainiosti ulottaa myös kansalliselle tasolle.